

Д.А. Магауянов¹, Д.А. Жампеисов¹

¹*Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан Республикасы, Семей*

E-mail: daurxxvek@bk.ru

Қазақстан Республикасының диаспорамен өзара іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік-құқықтық саясатын талдау

Андатпа. Бұл ғылыми мақала Қазақстан Республикасының диаспорамен байланыс орнату саласындағы мемлекеттік-құқықтық саясатын зерттеуге арналған, көші-қон үдерістері мен жаһандандудың әсеріне ерекше көңіл бөлінеді. Зерттеу Қазақстанның шетелдік қазақ қауымдастықтарымен байланыстарды қолдау және этникалық қазақтардың (қандас) елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесін күшейту үшін тарихи отанына оралуына жәрдемдесу үшін пайдаланатын стратегияларын бағалауға бағытталған. Мақалада диаспораның жеткіліксіз іске асырылған мүмкіндіктері, Қазақстанның экономикасына, білімі мен мәдениетіне әсері талқыланады, сондай-ақ неғұрлым тиімді және стратегиялық бағдарланған тәсілдерді әзірлеу бойынша ұсынымдар ұсынылады. Мемлекеттік бағдарламалардың маңыздылығы және осы саясаттың үйлестіруін жақсартуға және нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік беретін интеграцияланған және тұрақты тетіктерді құру қажеттілігі қарастырылады.

Түйін сөздер: диаспора, көші-қон, мемлекеттік-құқықтық саясат, диаспорамен өзара іс-қимыл, бұрынғы отандас, қандас, этникалық қазақ.

Д.А. Магауянов, Д.А. Жампеисов

Alikhan Bokeikhan University, Республика Казахстан, Семей

E-mail: daurxxvek@bk.ru

Анализ государственной-правовой политики Республики Казахстан по взаимодействию с диаспорой

Аннотация. Настоящая научная статья посвящена анализу государственной-правовой политики Республики Казахстан в сфере взаимодействия с диаспорой, с акцентом на миграционные процессы и влияние глобализации. Исследование направлено на оценку стратегий, используемых Казахстаном для поддержки связей с зарубежными казахскими сообществами и содействия возвращению этнических казахов (қандас) на историческую родину, чтобы усилить их вклад в социально-экономическое развитие страны. В статье обсуждаются недостаточно реализованные возможности диаспоры, влияние на экономику, образование и культуру Казахстана, а также выдвигаются рекомендации по разработке более эффективных и стратегически ориентированных подходов. Рассматривается значимость государственных программ и необходимость создания интегрированных и устойчивых механизмов, которые позволили бы улучшить координацию и повысить результативность данной политики.

Ключевые слова: диаспора, миграция, государственная-правовая политика, взаимодействие с диаспорой, қандас, бывший соотечественник, этнический казах.

D.A. Magayanov, D.A. Zhampeisov

Alikhan Bokeikhan University

Kazakhstan, Semey

E-mail: daurxxvek@bk.ru

Analysis of the state and legal policy of the Republic of Kazakhstan on interaction with the diaspora

Abstract.

This scientific article is devoted to the study of the state and legal policy of the Republic of Kazakhstan in the field of establishing relations with the diaspora, special attention is paid to migration processes and the impact of globalization. The study is aimed at assessing the strategies used by Kazakhstan to maintain ties with foreign Kazakh communities and facilitate the return of ethnic Kazakhs (Kandas) to their historical homeland in order to enhance their contribution to the socio-economic development of the country. The article discusses the under-utilized potential of the

diaspora, the impact on the economy, education and culture of Kazakhstan, and puts forward recommendations for the development of more effective and strategically oriented approaches. The importance of state programs and the need to create integrated and sustainable mechanisms that would improve coordination and increase the effectiveness of this policy are considered.

Keywords: diaspora, migration, state and legal policy, interaction with diaspora, former compatriot, kandas, ethnic Kazakh.

Кіріспе. Қазіргі әлемдік ахуалда диаспоралардың өздері шыққан елдерде де, өмір сүріп жатқан мемлекеттерде де экономикалық, адами, әлеуметтік және мәдени капитал қалыптастырудағы рөлі мен үлесі едәуір артып келеді. Жаһандану үдерістері мен заманауи технологиялардың дамуы олардың тұрақты дамуды қамтамасыз етудегі белсенді үлес қосуларына қолайлы алғышарттар қалыптастырып отыр.

Қазақстан тәуелсіздігін жариялаған алғашқы күнінен шетелдегі қазақ диаспорасын қолдау және ынтымақтастықты дамыту саясаты жүйелі түрде жүзеге асырылып келеді. 1991 жылдан бастап іске асырылған репатриацияның ауқымды бағдарламасы нәтижесінде Қазақстанға 1,1 миллионға жуық этникалық қазақ (қандас) қоныс аударды, бұл өз кезегінде елдің әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуындағы маңызды құрамдас бөлікке айналды [1].

«Отандастар» қорының даму стратегиясында Қазақстаннан тыс жерде тұратын этникалық қазақтардың саны шамамен 5-7 миллион адамға жететіні атап өтілген. Бұл маңызды ресурстың үлкен әлеуеті бар, ол қазіргі уақытта ел ішінде де, халықаралық деңгейде де тиімді пайдаланылмайды [2].

2021 жылғы 12 қазанда айқындалған «Қуатты өңірлер — ел дамуының драйвері» ұлттық жобасында «Қазақстан Республикасына қоныс аударған отандастардың (қандастардың) саны» көрсеткіші қарастырылған еді, алайда кейін бұл көрсеткіш заңды күшін жойды [3]. Қазіргі уақытта диаспорамен өзара әрекеттесу нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін басқа индикаторлар жоқ.

Қазақстанда қазақ диаспорасымен өзара іс-қимылдың бірегей тәжірибесі жинақталған. Ұлттық заңнама, сондай-ақ

тұжырымдамалық және бағдарламалық құжаттар шетелдегі отандастармен қарым-қатынасты қолдау мен нығайтудың маңыздылығын айқындайды. Бұл қызметті үйлестіру мақсатында уәкілетті мемлекеттік орган ретінде Сыртқы істер министрлігі және оның қарамағындағы ұйым — диаспорамен ынтымақтастыққа арналған түрлі жобалар мен іс-шараларды жүзеге асыру үшін арнайы бюджеті бар «Отандастар» қоры жұмыс атқарады. Айта кету керек, «Отандастар» қоры Қазақстан Республикасында бизнесті қолдаумен айналысатын барлық құрылымдармен ынтымақтастықты қолдайды және отанына оралғысы келетін және кәсіпкерлік қызметпен айналысқысы келетін отандастар үшін кәсіпкерлік қолдау тетіктерін құрудағы негізгі буын болуға дайын [4]. Кері байланысты қамтамасыз ету мақсатында қорда шетелде тұратын қазақтар өз сұрақтарымен жүгіне алатын бірыңғай байланыс орталығы да бар [5].

Ұлттық даму үдерісі аясында шетелдегі диаспораның әлеуеті толық көлемде пайдаланылмай отыр. Мәселен, білім беру және денсаулық сақтау салаларында тәжірибемен бөлісу мен кадрлық әлеуетті нығайту үшін диаспора өкілдерінің арасынан жоғары білікті мамандарды тартудың перспективасы бар. Сондай-ақ, диаспорадағы кәсіпкерлер менторлық қолдау көрсету және бизнес-жобаларға қатысу арқылы Қазақстандағы кәсіпкерлікті дамытуға айтарлықтай үлес қосуға қабілетті. Қазіргі уақытта диаспорамен өзара іс-қимыл фрагменттік сипатқа ие және шектеулі бағыттарды қамтиды, өйткені ынтымақтастықтың жан-жақты стратегиясы жоқ, бұл өз кезегінде осы жұмыстың нақты және өлшенетін нәтижелерін қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Зерттеу әдістері. Зерттеу әдістемесі ғылыми әдебиеттерді, стратегиялық және нормативтік құжаттарды, сондай-ақ

статистикалық мәліметтерді талдауға негізделеді, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың веб-сайттарында орналастырылған ақпаратты талдауға негізделген. Жүргізілген талдау нәтижелері бар проблемаларды анықтауға және диаспоралармен өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыруға бағытталған стратегияны әзірлеу үшін ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері.

Диаспораға қатысты ұлттық саясатты қалыптастыру аясында келесі кешенді шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің барлық деңгейлерінде диаспораны ұлттық даму серіктесі ретінде тану және олардың Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өрлеуіне қосқан үлесін есепке алуға арналған тиімді механизмдерді енгізу.

- Диаспорамен өзара іс-қимыл саласында жергілікті атқарушы органдардың міндеттері мен функцияларын нақтылау үшін әдістемелік қолдауды қамтамасыз ету.

- Ұлттық дамуды қолдау мақсатында диаспораның қатысуының тиімділігін өлшеу көрсеткіштерін әзірлеп, сондай-ақ олардың қатысуын ұзақ мерзімді стратегияға бағыттау үшін қоғамдағы қажетті өзгерістерді айқындау.

- Кез келген елдердегі диаспораға қатысты ғылыми зерттеулерді жалғастырып, бағдарламалар мен жобалардың тиімділігін бағалау және бақылау жүйесін енгізу, қызметті оңтайландыруға арналған нәтижелерді тұрақты түрде жариялап отыру.

- Мемлекеттік қолдау шараларын әзірлеу кезінде гендерлік аспектілерді ескеру, сондай-ақ әйелдер мен жастар сияқты осал топтардың қажеттіліктерін назарда ұстау. Ұлттық даму процесінде диаспора әйелдерінің маргиналдануын болдырмау үшін диаспораны қолдаумен айналысатын уәкілетті органдар мен ұйымдардың есептерінде гендерлік аспектке ерекше назар аудару және гендерлік бөлімде тиісті ақпаратты көрсету қажет. Сондай-ақ

олардың ұлттық дамудағы рөлін күшейту үшін жас көшбасшылар желісін және қазақ диаспорасы әйелдерінің желісін дамыту қажет.

- Қазіргі уақытта қазақ диаспорасын және оның тұрғылықты елдердегі рөлін талдауға арналған өзекті зерттеулер жеткіліксіз. Заманауи зерттеулер қауымдастықтардың ерекшеліктерін, қажеттіліктерін және диаспораның ұлттық дамуға қосқан үлесін түсінуге айтарлықтай ықпал етуі мүмкін. Әлеуметтанулық және экономикалық аспектілерді, сондай-ақ интеграция, бірегейлік және мәдениетаралық өзара іс-қимыл мәселелерін қоса алғанда, зерттеу саласындағы бастамаларды қолдау қажет. Бұл мемлекеттік саясаттың неғұрлым негізделген және тиімді шараларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

- Консультативтік-кеңесші органдарда диаспора өкілдерінің болмауы: диаспора мүшелері қазіргі уақытта мемлекеттік басқарудың әртүрлі салаларында жұмыс істейтін консультативтік-кеңесші органдарға енгізілмеген. Мұндай органдарға диаспора өкілдерінің қатысуы диалогты күшейтіп, шетелдегі отандастармен кері байланыс орнатып, олардың шешім қабылдау процестеріне қосқан үлесін қамтамасыз ете алады.

Бұл шаралар диаспорамен байланысты нығайтуға және шетелдегі қазақтардың мүдделерін қолдауға және олардың әлеуетін Қазақстан Республикасының орнықты дамуы үшін пайдалануға бағытталған өзара іс-қимылдың неғұрлым жүйелі, ұзақ мерзімді және нәтижелі саясатын құруға ықпал ететін болады.

Диаспораға бағытталған арнайы бағдарламаларды әзірлеу:

- Мемлекеттік және жеке сектордағы жұмыспен қамту мүмкіндіктерін ескере отырып, диаспорадан жоғары білікті мамандарды тартуға арналған ұлттық жұмыспен қамту стратегиясын әзірлеу ұсынылады. Бұл стратегияның шеңберінде Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі әзірлейтін жұмыспен қамтуға бағытталған

ұлттық жобалармен және білім беру, туризм сияқты салалардағы салалық бастамалармен үйлестірілген диаспора өкілдерінің білікті мамандарынан тұратын дерекқорды құру қажет. Мемлекеттік және жеке ұйымдардың бұл дерекқорға қолжетімділігін қамтамасыз ету, қызметкерлерді жалдау және олардың біліктілігін арттыру іс-шараларын ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл диаспора сарапшылары мен жергілікті кәсіби қауымдастықтар, сондай-ақ әртүрлі диаспоралық қауымдастықтар арасындағы байланысты нығайтуға септігін тигізеді.

Шыққан елдер мен тұратын елдердегі білім беру мекемелері мен отбасылар арасында өзара ынтымақтастықты арттыру мақсатында оқушылар, студенттер және жастар үшін алмасу бағдарламаларын ұйымдастыру және іске асыру ұсынылады.

Диаспорамен өзара әрекеттесу әлеуетін дамыту бойынша келесі шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- Жоғары мемлекеттік органдар деңгейінде диаспорамен өзара іс-қимылды қолдау үшін жеткілікті қаржылық және адами ресурстарды бөлу, ведомствоаралық тиімді ынтымақтастық пен серіктестік механизмдерін қалыптастыруды қамтамасыз ету.

- Диаспорамен байланыс орнату жұмысын жауапты мемлекеттік органдардың өз міндеттерін сапалы орындауымен үйлестіре отырып, оның шыққан еліне тигізген әсерін бағалауға арналған тиімділік көрсеткіштерін енгізу қажет. Сондай-ақ, орталық деңгейдегі байланыстарды нығайта отырып, жергілікті билік органдары да шетелдегі диаспорамен серіктестікті дамытуға күш салуы керек. Олар жергілікті даму бағдарламаларына диаспора өкілдерінің қатысуын қамтамасыз етудің нақты жолдарын әзірлеуі тиіс.

- Диаспорамен кеңесу тәсілдерін дамыту – өзара сенім мен тиімді ынтымақтастық үшін маңызды қадам. Сондықтан орталық және жергілікті деңгейдегі кеңесші органдарға диаспораның белсенді өкілдерін қосу

қажет.

- Үкімет пен диаспора арасындағы серіктестікті дамыту мүддесіне сәйкес ақпараттық қолдауды, өзара іс-қимыл тетіктерін күшейтуді және нығайтуды қамтамасыз ету маңызды. Диаспора өкілдеріне елдегі маңызды мәселелер, қажеттіліктер мен мүмкіндіктер туралы тұрақты ақпарат беретін жүйе құру керек.

Негізгі ережелер.

Егемендікке ие бола отырып, Қазақстан шетелде қазақ диаспорасын қолдауға және онымен өзара іс-қимылға арналған стратегиялық бағытты айқындады. Бұл қызметтің құқықтық негіздері Қазақстанның шетелдегі қазақтардың ұлттық-мәдени, рухани және тілдік қажеттіліктерін қамтамасыз етуге бағытталған міндеттемелері алғаш рет «Мемлекеттік егемендік туралы» Декларацияда Қазақ КСР-нің республикадан тыс жерде тұратын қазақтардың осы қажеттіліктеріне қамқорлық жасауға міндетті екені ерекше атап көрсетілсе [6], ал «Мемлекеттік тәуелсіздік туралы» Конституциялық заңында Қазақстан Республикасы, басқа мемлекеттермен жасалатын келісімдер негізінде, шетелдегі қазақтардың ұлттық-мәдени және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз етуге дайын екенін негіздеп жариялады [7].

Содан кейін иммиграция, білім беру және басқа да салаларды реттейтін бірқатар заңдар мен ережелер қабылданып, шетелдегі этникалық қазақтарды қолдау және олардың тарихи Отанына оралуына жағдай жасау үшін құқықтық негіз құрылды. Сонымен бірге, этникалық қазақтардың (қандастардың) Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына қосқан үлесі түрлі дереккөздерде жан-жақты атап көрсетілуде.

Қазіргі уақытта заңнамада диаспоралық саясатқа қатысты бірнеше негізгі ұғымдар нақты айқындалып, заңдық тұрғыдан бекітілген:

«Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы» заңында, «Диаспора» деп тарихи шыққан елінен тыс жерде өмір сүретін халықтың бір бөлігі (этникалық

қауымдастық) түсініледі [8].

«Халықтың көші-қоны туралы» заңда «бұрынғы отандастар», «этникалық қазақ» және «қандас» ұғымдары нақты айқындалғанымен, бағдарламалық және тұжырымдамалық құжаттарда жиі кездесетін «шетелдегі отандастар» терминінің заңды анықтамасы әлі күнге дейін берілмеген [9].

Қазақстанның мемлекеттік жоспарлау жүйесінің заңнамалық актілері мен құжаттарында диаспорамен өзара әрекеттесу мәселелері ерекше назарға алынған. Атап айтқанда, «Халықтың көші-қоны туралы» заңда көші-қон саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттерінің бірі ретінде шетелде тұратын этникалық қазақтар мен бұрынғы отандастармен мәдени ынтымақтастықты нығайту және ақпараттық қолдауды қамтамасыз ету мақсатында өзара қарым-қатынастарды дамыту мен қолдау анықталған [10].

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақаласында дамыған мемлекеттердің жетекші компанияларында жұмыс істейтін отандастарымыздың жинақтаған тәжірибесі мен кәсіби білімін Қазақстандағы мамандармен бөлісуі үшін қолайлы жағдай қалыптастырудың маңыздылығын ерекше атап өтті [10].

Қазақстанның 2020-2030 жылдарға арналған сыртқы саясат тұжырымдамасында шетелдегі қазақ диаспорасы тұратын аймақтарда қазақ тілі мен мәдениетін дамыту және тарихи Отанына байланысты нығайту маңызды міндет ретінде көрсетілген. Бұл қолдау шараларын жүзеге асыруда Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы мен «Отандастар» қорының мүмкіндіктерін пайдалану ерекше атап өтілген [11].

Қазіргі уақытта жекелеген зерттеулер мен сараптамалық жұмыстар жүргізілгеніне қарамастан, Қазақстан әртүрлі елдерде тұратын диаспора өкілдерінің нақты санына қатысты нақты деректерге ие емес, олардың орналасуы мен қолда бар кәсіби дағдылары туралы картаға түсіруді айтпағанда. Деректердің

әртүрлі болуы және диаспора санын бағалаудың біркелкі еместігі осыны көрсетеді. Тиімді өзара әрекеттесу саясатын қалыптастыру үшін диаспорамызды тереңірек білуіміз қажет. Осыған байланысты, диаспораны ұлттық даму үдерісіне тарту мақсатында, ең алдымен, олардың орналасу аймақтарын жүйелі түрде картаға түсіру, кәсіби дағдылары мен жинақтаған тәжірибесінің толыққанды тізімін қалыптастыру, сондай-ақ диаспора өкілдерінің қажеттіліктері мен ұсыныстарын жинақтау маңызды болып табылады.

Еліміздің жоғары атқарушы органы шетелдегі қазақ диаспорасының сандық және сапалық құрамын анықтаудың өзектілігін ескере отырып, бұл мәселені мемлекеттік органдардың қызметтік регламенттері, стратегиялық жоспарлары мен тұжырымдамалық құжаттары арқылы шешуге бағытталған шараларды іске асыруда. Дегенмен, шетелде тұратын қазақтардың нақты саны бойынша деректерде айтарлықтай алшақтық байқалады: кейбір мәліметтерде бұл сан 3 миллионнан 8 миллионға дейін өзгеріп отырады. Бұл айырмашылықтар ғылыми зерттеулер, бағдарламалар, тұжырымдамалар мен сараптамалық талдаулардағы олқылықтарды айқын аңғартады.

Қазақ диаспорасы шоғырланған барлық елдердегі Қазақстан Республикасының елшіліктері қазақ халқының көрнекті тұлғалары туралы мәліметтерді қамтитын библиографиялық және өзге де материалдарды әзірлеумен айналысуы тиіс. Мұндай қадам диаспораның әлеуеті туралы ақпаратты жүйелі түрде жинауға және оны мемлекеттік бағдарламаларға интеграциялау мүмкіндіктерін кеңейтуге негіз болады. Қазіргі таңда тек қана Ресей Федерациясындағы Қазақстан Елшілігінің тәжірибесінде ғана бар.

Орталық деңгейде диаспорамен өзара әрекеттесу Сыртқы істер министрлігі, «Отандастар» қоры, «Дүниежүзі қазақтар қауымдастығы» және Қазақстан халқы Ассамблеясы арқылы жүзеге асырылады. Аталған институттар

диаспора өкілдерімен тұрақты кеңесулер мен ресми кездесулер өткізу арқылы байланыс орнатып, олардың білімдері мен техникалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. 1992 жылдан бастап қазақтардың Дүниежүзілік құрылтайлары, шетелдердегі шағын құрылтайлар және Қазақстан мен басқа елдерде диаспораның қатысуымен түрлі іс-шаралар жүйелі түрде ұйымдастырылуда.

Диаспорамен өзара әрекеттесу тәжірибесіне арналған елу алты елдің тәжірибесін талдауға негізделген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, диаспорамен жұмыс істейтін институттар, стратегиялар мен бағдарламалардың табыстылығы басқа даму бастамаларымен ұқсастыққа ие. Бұл табыстылықтың негізгі шарттары ретінде жеткілікті қаржыландыруды қамтамасыз ету, қажетті техникалық тәжірибенің болуы және тұрақты серіктестік байланыстарды қалыптастыру айқындалған [12].

Қорытынды.

Осылайша, Қазақстан Республикасының диаспорамен өзара іс-қимылға қатысты мемлекеттік-құқықтық саясатын талдау шетелдік қазақтармен байланысты нығайту және олардың ресурстарын ұлттық дамуда пайдалану үшін елеулі әлеуетті көрсетеді. Қазақстан шетелде этникалық қазақтарды қолдау саясатын белсенді түрде ілгерілетуде, алайда қолданыстағы тетіктер диаспораның әлеуетін барынша іске асыруды қамтамасыз етпейді. Қолданыстағы мемлекеттік-құқықтық базада заңнамалық және бағдарламалық құжаттардың болуына қарамастан, диаспораны елдің экономикалық, білім беру және мәдени процестеріне белсенді тартуға бағытталған кешенді тәсілдер мен жүйелі шаралар жоқ.

Осы зерттеу Қазақстан мен оның шетелдік қоғамдастықтары арасындағы орнықты байланыстарды қалыптастыру үшін мемлекеттік-құқықтық саясатты одан әрі нығайту қажеттігін атап көрсетеді, бұл ұлттық бірегейлікті орнықты дамытуға және нығайтуға ықпал ететін болады.

Қазіргі таңда кейбір статистикалық мәліметтер болғанымен, Қазақстанда

әртүрлі елдерде тұратын қазақ диаспорасының нақты саны, олардың географиялық орналасуы және кәсіби дағдылары туралы толық ақпарат әлі де қолжетімді емес. Диаспорамен тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін елдер бойынша диаспора профильдерін егжей-тегжейлі зерттеуді қамтитын жан-жақты картаны жүргізу қажет, бұл шетелдік отандастармен жұмыс істеудің мақсатты стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл олардың қажеттіліктерін, үміттерін және елдің дамуына қатысу әлеуетін терең түсіну үшін де маңызды. Сонымен қатар, қазақ диаспорасын қолдау және дамыту мақсатында көпжақты әріптестік тетігін қалыптастыру қажет. Бұл тетікке мемлекеттік органдар (орталық және өңірлік деңгейлерде), жеке сектор және азаматтық қоғам ұйымдары қатысуы тиіс. Мұндай механизм тұрақты және құрылымдық ынтымақтастықты қамтамасыз етіп, ұлттық деңгейде диаспорамен өзара әрекеттесудің кешенді тәсілін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазақ диаспорасын ұлттық дамуға тиімді тарту үшін барлық мүдделі тараптардың үйлесімді және белсенді қатысуы қажет. Бұл үдерісте Сыртқы істер министрлігімен қатар, басқа да мемлекеттік министрліктер, жергілікті басқару органдары, «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы, Қазақстан халқы Ассамблеясы, жеке сектор өкілдері, Ұлттық банк, екінші деңгейлі банктер, даму қорлары, меценаттар және үкіметтік емес ұйымдар маңызды рөл атқарады.

Орталық және жергілікті атқарушы органдар өз жоспарларына шетелдегі қазақ диаспорасын қолдау арқылы сол елдердің Қазақстан Республикасымен байланыстарын нығайтуға және кеңейтуге бағытталған шаралар кешенін енгізуі тиіс. Бұл ұзақ мерзімді нәтижелерге бағытталған диаспорамен өзара әрекеттесу үшін неғұрлым тұрақты және дәйекті негіз құруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Үкіметі басым салаларды анықтап, диаспораның денсаулық сақтау, білім беру, кәсіпкерлік және ұлттық даму бағдарламасының басқа да маңызды әлеуметтік-экономикалық бағыттарына

елеулі үлес қосуына жағдай жасайтын стратегияларды әзірлеуі қажет. Бұл тәсіл жүйелілікті қамтамасыз етеді және диаспораны ситуациялық және фрагменттіліктен арылтады, бұл өз кезегінде диаспораның ұлттық даму процесстеріне тиімдірек интеграциялануына ықпал етеді.

Қазіргі жаһандану және әлемдік процесстердің дамуы жағдайында халықтың көші-қоны мигранттардың шыққан елдері үшін де, олардан тыс жерлерде тұратын диаспоралық қауымдастықтар үшін де маңызды болып табылады. Көші-қонды құқықтық реттеу және тиісті мемлекеттер мен диаспоралар арасындағы өзара іс-қимылды құру ұлттық даму стратегияларының маңызды құрамдас бөліктеріне айналады. Диаспораны шыққан елдің әлеуметтік, экономикалық және мәдени дамуына тиімді енгізу ел мен оның диаспорасы арасындағы ынтымақтастық пен алмасуды оңтайландыруға бағытталған заманауи құқықтық тетіктер мен стратегияларды әзірлеуді қамтитын жүйелі тәсілді талап етеді.

Қазақстанда диаспорамен өзара іс-қимылға қатысты көптеген тұжырымдамалар, бағдарламалар мен жоспарлар әзірленді. Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан саясат пен бағдарламалардың тиімділігін жүйелі түрде мониторингтеу және бағалау саласында айтарлықтай олқылықтар байқалады. Сонымен қатар, осы бағыттағы тиісті деректердің қоғамға қолжетімділігінің шектеулілігі жетістіктер мен проблемаларды терең талдауға кедергі келтіреді. Бұл жағдай жаңа бастамаларды тиімді әзірлеуге негіз бола алатын маңызды тәжірибелер мен тұжырымдардан айырылуға себепші болады.

Диаспораны елдің дамуына сәтті

тарту үшін деректерді жинау және талдау бойынша жүйелі жұмыс қажет. Мұнда диаспораның, соның ішінде гендерлік аспектілердің үлесін ескеретін Ұлттық статистика маңызды рөл атқарады. Мысалы, статистика жинау барысында диаспора өкілдері тарапынан жүзеге асырылатын инвестициялық ағындарды, сауда операцияларын және туристік белсенділікті ескеру маңызды. Сонымен қатар, деректерді жынысы, жасы, азаматтығы және басқа да негізгі сипаттамалар бойынша нақтылау қажет. Мұндай талдау диаспораның экономикалық әлеуетін тиімді пайдалану үшін негізделген және мақсатты саясат қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Диаспорамен тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін Қазақстан Республикасының Үкіметіне әлеуетті инвесторлардың нақты топтарына және олардың ерекше қажеттіліктері мен мүдделеріне назар аударып, диаспораны тартуға бағытталған басым жобалар мен жоспарлардың тізімін әзірлеу ұсынылады. Сонымен қатар, диаспораның экономика мен ғылымның негізгі салаларын дамытуға белсенді қатысуына жағдай жасайтын инвестициялар бойынша диаспора форумы және зияткерлік ынтымақтастық форумы сияқты арнайы іс-шараларды өткізу мүмкіндігін қарастыруға болады.

Консультациялық және өкілдік құрылымдар арқылы диаспораның бастамаларын қолдау, сондай-ақ процеске мемлекеттік және жеке әріптестерді тарту тұрақты ынтымақтастық үшін жағдай жасайды. Қолданыстағы құқықтық нормаларды қайта қарау және оларды Қазақстан алдында тұрған қазіргі заманғы сын-тегеуріндерге бейімдеу диаспораға қатысты мемлекеттік саясатты неғұрлым нәтижелі және икемді ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1. До 4,28 млн тенге на семью: что нужно знать кандасам, вернувшись в Казахстан. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/obshchestvo/6453318-do-428-mln-tenge-na-semyu-chto-nuzhno-znat-kandasam-vernuvshimsya-v-kazakhstan.html> (дата обращения: 03.07.2024)
2. Стратегия развития Фонда «Отандастар» - [Электронный ресурс]–Режим доступа: <https://www.oq.gov.kz/ru/news/703-otandastar-qory-keaq-damu-strategiyasy> (дата обращения: 03.07.2024)
3. «Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 729 қаулысы. Күші жойылды -Қазақстан Республикасы

Үкіметінің 2023 жылғы 22 қыркүйектегі № 828 қаулысымен. [Электрондық ресурс]–Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000729> (жүгінген күні: 26.07.2024).

4. Онлайн «Форум Қандастар» с казахами проживающих в Европе - [Электронный ресурс]–Режим доступа: <https://www.oq.gov.kz/ru/news/376-europadaghy-qandastarmen-onlaynqandastar-forumy-otti> (дата обращения: 28.07.2024)

5. [Электронный ресурс]– Режим доступа: Единый контакт-центр - <https://www.oq.gov.kz/ru/contact> (дата обращения: 30.07.2024)

6. Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы декларация жөнінде Қазақ ССР Жоғарғы Советінің 1990 жылғы 25 қазандағы № 307-ХІІ Қаулысы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B900001700_ (жүгінген күні: 02.08.2024).

7. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы. 1991 жылғы 16 желтоқсан. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004400_ (жүгінген күні: 10.08.2024).

8. Қазақстан Республикасындағы тіл туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі N 151 Заңы. [Электрондық ресурс] –Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (жүгінген күні: 10.08.2024).

9. Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы. [Электрондық ресурс] –Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477> (жүгінген күні: 10.08.2024).

10. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақаласы «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» [Электрондық ресурс] –Айналыс режимі: <https://senate.parlam.kz/kk-KZ/statyaindependence> (жүгінген күні: 10.08.2024).

11. Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2020 - 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 6 наурыздағы № 280 Жарлығы. [Электрондық ресурс] –Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000280> (жүгінген күні: 10.08.2024).

12. Довелин Раннвейг Агуниас и Кетлин Ньюленд «Разработка «Дорожной карты» по вовлечению диаспор в процесс развития. Руководство для должностных лиц и практиков в странах происхождения и назначения» - [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <http://www.iom.tj/pubs/diasporahandbook-ru.pdf>. (жүгінген күні: 05.09.2024).

References:

1. Do 4,28 mln tenge na sem'yu: chto nuzhno znat' kandasam, vernuvshimsya v Kazakhstan. [Elektronnyy resurs] –Айналыс режимі: <https://www.zakon.kz/obshestvo/6453318-do-428-mln-tenge-na-semyu-chto-nuzhno-znat-kandasam-vernuvshimsya-v-kazakhstan.html>. (дата обращения: 03.07.2024).

2. Strategiya razvitiya Fonda «Otandastar» [Elektronnyy resurs] –Айналыс режимі: <https://www.oq.gov.kz/ru/news/703-otandastar-qory-keaq-damu-strategiyasy> (дата обращения: 03.07.2024).

3. «Kuatty oñirler – el damuynyn draiveri» ulttyq jobasyn bekitý turaly. Qazaqstan Respýblikasy Úkimetinın 2021 jylygy 12 qazandagy № 729 qaylysy. Kúshi joryldy – Qazaqstan Respýblikasy Úkimetinın 2023 jylygy 22 qyrkúektegi № 828 qaylysymen. [Elektronnyy resýrs] – Rezhim dostýpa: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000729> (júgingen kúni: 26.07.2024).

4. Onlain «Forum Qandastar» s qazaqtar men projivaýshlyh v Evrope - [Elektronnyy resýrs] – Rezhim dostýpa: <https://www.oq.gov.kz/ru/news/376-europadaghy-qandastarmen-onlaynqandastar-forumy-otti> (data obraschenia: 28.07.2024).

5. [Elektronnyy resýrs] – Rezhim dostýpa: Ediny kontakty-center - <https://www.oq.gov.kz/ru/contact> (data obraschenia: 30.07.2024).

6. Qazaq Sovettik Socialistik Respýblikasynyn Memlekettik egemendigi turaly deklaracia jöinde Qazaq SSR Joǵarǵy Sovetinın 1990 jyldygy 25 qazandagy № 307-XII Qaýlysy. [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B900001700_ (júgingen kúni: 02.08.2024).

7. Qazaqstan Respýblikasynyn memlekettik täýelsizdigi turaly Qazaqstan Respýblikasynyn Konstitýcialyq Zańy. 1991 jyldygy 16 jeltoqsan. [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004400_ (júgingen kúni: 10.08.2024).

8. Qazaqstan Respýblikasyndaghy til turaly Qazaqstan Respýblikasynyn 1997 jyldygy 11 shildedegi N 151 Zańy. [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (júgingen kúni: 10.08.2024).

9. Halyqtıñ kóshi-qony turaly Qazaqstan Respýblikasynyn 2011 jyldygy 22 shildedegi № 477-IV Zańy. [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477> (júgingen kúni: 10.08.2024).

10. Qazaqstan Respýblikasynyn Prezidenti Qasym-Jomart Toqaevtyn maqalasy «Täýelsizdik bärinen qymbat» [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: <https://senate.parlam.kz/kk-KZ/statyaindependence> (júgingen kúni: 10.08.2024).

11. Qazaqstan Respýblikasy syrtqy saiasatynyn 2020 - 2030 jyldarǵa arnalǵan tújyrymdamasy turaly Qazaqstan Respýblikasy Prezidentinın 2020 jyldygy 6 naýryzdaghy № 280 Jarlygy. [Elektronnyy resýrs] – Ainalys rezhimi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000280> (júgingen kúni: 10.08.2024).

12. Dovelin Ranuveig Agunias i Ketlin Nyuland «Razrabotka «Dorojnoj karty» po vovlecheniyú diaspor v

process razvitiya. Rukovod-stvo dlya doljnostnyh lits i praktikov v stranah proishojdeniya i naznacheniya» - [Elektronnyy resyrs] – Analys rezhimi: <http://www.iom.tj/pubs/diasporahandbook-ru.pdf> (júgingen kúni: 05.09.2024).

Авторлар туралы мәліметтер / Информация об авторах / Information about authors

Магауянов Даурен Әбілтайұлы – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі, 87775431272, daurxxvek@dk.ru.

Магауянов Даурен Абильтаевич – старший преподаватель гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, магистр юриспруденции, 87775431272, daurxxvek@bk.ru.

Magayanov Dauren Abiltaevich – Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, 87775431272, daurxxvek@bk.ru.

Жампеисов Думан Әбілтайұлы – Alikhan Bokeikhan University азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, PhD доктор, duman_d@mail.ru.

Жампеисов Думан Абильтаевич – старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор PhD, duman_d@mail.ru.

Zhampeisov Duman Abiltaevich – Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, PhD, duman_d@mail.ru.